

Filosofická propedeutika a filosofická politika [ETF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Filosofická propedeutika a filosofická politika \[ETF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Filosofická propedeutika a filosofická politika \[ETF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 26. 1. 1990

◆ lecture, Czech, origin: 26. 1. 1990

Filosofická propedeutika a filosofická politika [ETF UK] [1990]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (s1_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Minule jsme skončili tím, že pravá filosofie porozuměla sobě samotné a zároveň jsme ukazovali, že tím se odlišila pravděpodobně rozhodujícím způsobem od sofistiky, že porozuměla sobě samotné řádně teprve v tom okamžiku, kdy si plně uvědomila své sociální a v širokém smyslu politické postavení, zařazení a zejména své úkoly.

K tomu došlo právě v ostrém nejen myšlenkovém, ale duchovním zápase ze strany Sokrata a Platóna. Zdůrazňuji, že o to šlo v duchovním zápase také proto, abych poukázal na to – a v tom politickém kontextu je třeba to zvláště zdůraznit – abych poukázal na to, že filosofie není jen otázkou intelektuální, jen otázkou jakéhosi geometrického myšlení, ale že je otázkou duchovní.

Že tam, kde filosofie přestává být záležitostí duchovní také – ne jen, poněvadž sama duchovnost nezakládá filosofii, ale je jedním z jejích konstitutivních prvků – filosofie, která nemá duchovní zakotvení, je špatná filosofie a tedy nefilosofie.

Filosofie se takřkajíc podruhé narodila. Poprvé to bylo někdy před tím Thaletem nebo tím historicky máme doloženého jen Thaletu a podruhé se filosofie narodila Sokratem.

A toto druhé narození je charakterizováno tím, že před úvahy o *physis* a nade ně filosofie postavila úvahy o *polis* a o, formulováno s Aristotelem, o *zōon politikon*, tedy o obci a o zvířeti politickém, abychom to přeložili tvrdě.

Tedy na to dneska navážeme. Sokrates je pro nás tedy prvním filosofem, s nímž je nerozlučně spjata otázka filosofického vztahu k *polis*. A to filosofického vztahu, který se stává politickým, aniž by přestával být filosofickým.

Není tomu tak, že tu je jen nějaká personální unie a že filosof přestane chvíli filosofovat a jde dělat nějaké politické věci, plnit nějaké politické úkoly, povinnosti, jako třeba volit, ale to není záležitost filosofie, je to něco úplně jiného. Není tomu tak.

Ten rozhodující krok, o kterém říkáme, že to je znovuzrození, druhé zrození filosofie, spočívá v tom, že filosofie se vědomě a programově stává myšlením politickým, které zároveň nepřestává být filosofickým.

Filosof vědomě žije nejen uprostřed obce, ale nehodlá být parazitem. Víte, díky tomu, že Sokratem si filosofie uvědomila svou političnost, díky tomu může Aristoteles tak jasně vidět, že k filosofii, k filosofování je zapotřebí *scholē*. To jest volný čas. Že člověk musí mít čas na filosofování, kdy nedělá něco jiného, kdy se zabývá filosofií, ačkoliv to nemá bezprostřední význam pro jeho obživu.

Každý člověk musí něco dělat, aby se uživil. Když je lovec, musí lovit, když je hospodář, musí zasévat a žnout, pěstovat dobytek, starat se o stádo. Každý člověk musí něco dělat, aby se uživil. A když filosofuje, tak k tomu potřebuje volný čas. Nemůže to dělat přitom, při všem ostatním.

To si takhle jasně mohl uvědomit Aristoteles pouze díky tomu, že se to stalo tématem, že Sokrates a se Sokratem, v Sokratovi, že filosofie si uvědomila, že má svou politickou dimenzi, která je od ní neodmyslitelná. Filosof je vázán na svou obec už tím, že ta obec mu dá možnost toho volného času, té *scholē*, aby mohl filosofovat.

A když mu ta obec tuto možnost dá, tak on si musí sám před sebou zodpovědět otázku, co té obci za to může poskytnout tou svou filosofií. To je ta filosofická situace nová. Filosof nehodlá být a nechce být parazitem. Chce být odpovědným a loajálním občanem.

Jako filosof nemůže a nesmí svou filosofii podřizovat zájmům obce. To by byl špatným filosofem, stal by se ideologem, sofistou, rétorem a já nevím čím. Ale naopak, filosof musí zájmy obce měřit, poměřovat, hodnotit, zdůvodňovat a nebo stát proti nim.

Musí je posuzovat. Měřit je nároky, které nejsou podle něho, a to znamená podle jeho nejlepšího rozumu a svědomí vymyšlené, ani důsledkem konvence. Tedy že by se obec na nějakých takových věcech mohla domluvit, že by obec mohla rozhodnout, podle jakých nároků, podle jakých kritérií se bude posuzovat obec. Že by si sama mohla zvolit svá vlastní kritéria.

Podle nejlepšího rozumu a svědomí filosof ví, že ta platnost je na obci nezávislá a že on má tu obec vést k tomu, aby respektovala tyto platné normy, tato platná kritéria, která si obec nevymyslela a vymýšlet nemůže. A pokud si je vymýšlí, tak filosof je povolán k tomu, aby ukazoval jejich neplatnost nebo podmíněnou platnost a měřil je těmi normami nezávislými na obci, to jest platnými. Platnost těch kritérií není stanovena nikdy jednou provždy a filosof je nejen ochoten, ale jak se ve filosofii vždycky rozumí, povinen a obci zavázán ta kritéria prověřovat a eventuálně revidovat.

Čili to nejsou žádná kritéria, která by byla někde vytesána do mramoru a trvale neměnně zůstávala po všechny dny, nýbrž filosof vždycky znovu bude kopat pod jejich základy, obnažovat jejich kořeny a zjišťovat, zda ještě není něco základnějšího, na čem by měly stát, nebo zda tam není nějaká chyba a podobně.

Spor a konflikt obce se Sokratem a Sokrata s obcí se tedy dostává konečně na patřičnou úroveň, na které nebyl, když šlo o spor třeba s *pythagorejci*. Tento spor už není sporem mezi filosofií na jedné straně a obcí nebo politikou na straně druhé, nýbrž je to spor filosoficky relevantní. Je to spor uvnitř filosofie. Jak je to možné, si hned řekneme.

Filosofie si poprvé legitimně klade otázku po filosofické legitimitě obce. Filosofie si poprvé sama filosoficky klade otázku po filosofické legitimitě obce. Pro filosofa vztah k obci je dán otázkou, zda obec jako taková je filosoficky legitimní, zda je filosoficky legitimní její uspořádání, její konstituce a zda je filosoficky legitimní způsob, jak obec žije. Filosof to nemůže brát prostě jako hotovou věc. Musí se ptát po filosofické legitimitě, což je něco, co nikdo v obci nedělá. V obci se různí občané mohou ptát po různých druzích legitimacy, ale nikoliv po legitimitě filosofické. Co se tím má rozumět?

Filosof nebere obec a svůj život v ní pouze na vědomí jako jiné předmětné skutečnosti, ale chce dosáhnout dvojího ospravedlnění. Jednak pro sebe, pro obec a před obcí, jednak pro obec, to jest před sebou a před normami, před nimiž stojí jak obec, tak filosof. To jest v oboustranném vztahu. Rozeberme si to.

Filosof si uvědomuje, že jeho existence jakožto filosofa je podmíněna a limitována situací v obci, to jest politickým stavem v obci v nejširším smyslu. To znamená, že v každé obci, že v každém politickém zřízení se filosofii daří stejně. Filosof si uvědomuje, že jeho práce, možnosti, a nejen možnosti práce někde v ústraní, ale také možnosti uplatnění – protože filosof je odpovědný za to, že jeho filosofie kdesi dojde uplatnění, že nějakým způsobem má vliv na ostatní občany a na obec a že ten vliv může být tou obcí a těmi občany akceptován –, tedy tato situace v té obci je pro filosofii důležitá právě proto, že mu dovoluje, aby byl filosofem, nebo mu to nedovoluje. Ve chvíli, kdy mu to nedovoluje, tak on může být filosofem jenom za velkých osobních obětí.

Filosof si proto musí položit otázku – a tuto otázku si právě položil Sokrates –, jaká musí být obec, aby v ní filosof mohl žít jako filosof a aby v ní filosofie mohla být pěstována jako filosofie. Filosof ví, že to není samozřejmost a že k tomu potřebuje tu obec, že bez té obce to dělat nemůže a že proti obci se to dá dělat jenom omezeně, s velkým úsilím a s krajními oběťmi. Proto si musí klást otázku, jaká obec je dostatečná nebo nejlepší pro pěstování filosofie. Samozřejmě ne, aby obec pěstovala filosofii, ale aby on pěstoval filosofii.

Už tahle otázka zní poněkud pro občany drze, ale je pochopitelné, že na ni reagují nebo zejména v minulosti reagovali dost tvrdě, a to jak v demokratických Athénách, tak potom později ve státech velmi nedemokratických, tím spíš. Významnou částí či složkou této otázky, jak má vypadat obec, aby v ní filosof mohl být filosofem a filosofie mohla být filosofií, významnou částí či složkou této otázky je podotázka genetická, či raději snad historická: V jaké obci se mohla zrodit a rozvinout filosofie jako filosofie?

Sem patří ta zvláštní mimořádná věc, že filosofie se zrodila na této zemi pouze jednou, a to v starém Řecku. A my se musíme tázat, jaké byly politické předpoklady toho, aby ta filosofie se tam zrodila a aby zakotvila, aby zahájila svou tradici a nějaký čas v této tradici pokračovala. Víme, že ten čas nebyl příliš dlouhý a že došlo brzy potom k úpadku filosofie. O to se pak budeme zas tázat, proč došlo k úpadku filosofie a jak je možné, že bylo možno navázat i přes tento úpadek – najednou velmi velký, hluboký úpadek – na ten začátek. A vždycky bude možno navázat do budoucna, pokud tady budou lidé, pokud tady bude společnost.

Tedy i tato historická otázka musí být položena. Jaká to musela být obec, jaká to musela být společnost, aby filosofie tam mohla nejen vzniknout, ale aby tam mohla zakotvit, tedy aniž by byla hned potlačena a aniž by hned sama zhynula nebo přestala žít. Ostří této otázky, která je ostatně již sama o sobě velice provokativní, jak jsme si řekli. A tehdy ta provokativnost pochopitelně se pociťovala mnohem víc než dnes. Možná vy ještě pociťujete trochu provokativnost té otázky, protože víte, že takto otázka nemohla být položena například ještě před půl rokem. Přinejmenším v oficiální filosofii.

Tedy ostří této otázky plně vynikne pouze za předpokladu správné interpretace toho, co to je vlastně filosofie. A to už jsme si několikrát říkali, filosof sokratovský ví, že nedisponuje moudrostí – to jsem citoval už, to je v tom *Symposiu* – nedisponuje moudrostí, že ji může jen nanejvýše z celého srdce a ze vši mysli milovat, po ní toužit, ale že ji nemá nikdy definitivně.

A tak pravá obec je ta, která filosofům dovolí milovat pravdu více než cokoli, více než obec. Pravá obec je ta, která nenutí filosofa ani nikoho jiného, aby na první místo veškerého svého usilování a snažení, vši své lásky, loajálnosti, oddanosti a touhy stavěl obec, nýbrž aby stavěl moudrost nebo pravdu, Boha – jaké slovo obdaříme těmi konotacemi nezbytnými k tomu, abychom se dostali mimo rámec obce, mimo rámec celku obce a mimo rámec celku světa.

Tedy pravá obec je ta, která filosofům dovoluje milovat pravdu, aniž by jim nějakou svou pravdu doporučovala nebo dokonce vnucovala. Pravý filosof naproti tomu si nebude vést jako mág ani zasvěcenec či zasvěcovač do mystérií. A to znamená, že ze své strany ani on nebude obci vnucovat žádné své pravdy, že nebude se tvářit jako jediný majitel pravdy, jako ten, kdo ví, kdo zná, ale že právě ve jménu pravdy bude ustavičně na stráži a bude se dotazovat každého, kdo si osobuje nějakou autoritu v obci, na legitimnost jak jeho myšlení, tak zejména jeho praktické občanské orientace.

To je to, co Sokrates dělal. Že zastavoval na nárožích nejrůznější lidi, kteří požívali autority ve společnosti, zejména pak politiky, a dával jim otázky a přiváděl je do úzkých. Ukazoval jim, že se domnívají o sobě, že něčemu rozumějí, ale že ve skutečnosti mají ohromné nedostatky ve svém

vědění a ve svém vědomí a že ani nevědí, co dělají, když říkají to či ono, že vlastně musejí odvolávat – řeknou jednu větu a za chvíli musí odvolat, že to vlastně není pravda, že to je jinak. To je to, co dělal Sokrates a to je to, co dělá ta sokratická filosofie.

Konkrétně to znamená, že filosof na jedné straně uznává v některých směrech autoritu obce, a to znamená občanů – v tom je Sokratova demokratičnost. On například uznává autoritu občanů v případě svého soudu, že ho mohou odsoudit podle zákona. A on odmítá odejít z vězení, utéci z vězení, i když strážci byli podplaceni, všechno bylo připraveno, protože říká, že by to bylo nezákonné, kdyby utekl. Ale upírá na druhé straně autoritu občanů ve věci rozhodování o své vině. A upírá tu kompetenci obce takovým drastickým způsobem, že možná právě tím způsobil, že těch několik hlasů, které ho mohly osvobodit, ho odsoudily. A rozdíl hlasů byl nepatrný.

A jestli je pravda, jak Platón líčí, že v té druhé řeči, kdy si měl navrhnout Sokrates trest – už byl odsouzen jako vinný a měl si navrhnout trest –, tak místo aby si navrhl velice mírný trest (byl odsouzen jen malou většinou, čili skutečně mohl si navrhnout mírný trest), tak zcela provokativně si navrhl doživotní opatrování v *prytaneiu*, což je něco jako Dobříš bývala, doživotní zaopatření na Dobříši. To si navrhl jako trest už potom, co byl odsouzen.

Je dost pravděpodobné tedy, že tím zpečetil svůj osud. Rádl mu to vyčítá v *Dějínách filosofie*, že takhle se s lidmi nemá jednat, že má mít filosof porozumění pro lidi a takovýmto drastickým způsobem je neprovokovat. Ještě hůř ho v této věci odsuzuje Hegel. Ovšem dělá to tím svým specifickým způsobem a k tomu bychom se dostali... můžete si to přečíst v jeho *Dějínách filosofie*.

Tedy filosof na jedné straně uznává v některých směrech autoritu obce a v jiných směrech ji neuznává. O těch nejzákladnějších, nejvyšších záležitostech a směrech, stylu lidského života i myšlení nemůže podle sokratického filosofa, nemůže vposledu rozhodovat obec, to jest nemůže rozhodovat většina. O pravdě, o spravedlnosti, o právu nelze vposledu hlasovat. Jediný vztah k nim v obci jako u jednotlivce je, že je třeba je respektovat a podřídit se jim. A nikdo není ustanoven za správce spravedlnosti, pravdy a práva. To právě se spravuje samo. Všichni ostatní, všichni lidé jsou jen pověřenými správci, kteří se musí spravovat tím, jak se pravda sama nebo to právě jak se spravuje. Pravda, kterou filosof miluje a které chce být poslušen, neplatí jen pro něho, ale pro každého, a tedy také pro obec, pro celou obec a pro každého, kdo žije v té obci. Pravda, která by platila jenom pro filosofa, není žádná pravda a je to jenom nějaká filosofova iluze. Filosof se nemůže spokojit s tím, že jenom sám uznává pravdu a nechá ty druhé, ať si dělají, co umějí.

A tak nakonec ta otázka, jak má vypadat obec, má-li tam žít filosof jako filosof a filosofie má žít jako filosofie, vlastně musí být přeformulována. Nejde o to najít v obci místo pro filosofii, nýbrž pro pravdu. Filosofie je pouze nad jiné, více než jiní povoláná k službě pravdě i v obci.

A jestliže se táže filosofie, jak má vypadat obec, aby tam filosofie a filosofové byli možní, táže se ne kvůli sobě a kvůli nim, ale táže se kvůli pravdě. Protože ví, že tam, kde filosofie není možná jako filosofie, tam není možná ani pravda jako pravda. Prosím.

To by znamenalo, že pravda závislá na obci, to by znamenalo, že tam pravda nemůže být jako pravda, že se tam musí projevovat jinak, to jest například jako katastrofa. Obec, která nerespektuje pravdu jako pravdu, se řítí do katastrofy. Takže pravda se tam prosadí, ba zvítězí, ale prosadí se tam jako katastrofa té obce. Čili jako pravda se tam neprosadí, prosadí se tam jako něco jiného. Ne že by byla pravda závislá na obci, ale ve chvíli, kdy ta obec kašle na pravdu, tak se řítí do záhuby a pravda se projeví v té záhubě.

Už z tohohle je vidět, že filosofie nemůže brát obec jako fakt, jako nějakou hotovou danou záležitost. Nemůže současný politický stav brát na vědomí jen jako jednu ze skutečností mezi jinými, jako bere na vědomí třeba přírodu. Musí se tázat po jejím ospravedlnění. A to nejen všeobecně a pro sebe, ale po ospravedlnění každého politického rozhodnutí a činu.

Ve vztahu k obci musí filosofie dbát na to, zda to, co se děje ve společnosti, je ospravedlněno. A ospravedlnit je možno jedině ve vztahu k pravému. Proto tam to slovo to pravé tam je. Ospravedlnit, to znamená ukázat, že je spravedlivé to, co ta obec dělá, nebo ukázat, co spravedlivého ta obec v dané situaci má dělat. To je ospravedlnění. Ospravedlnění je to prokázat, že to, co ta obec udělala, je ve shodě s tím, co správně, spravedlivě udělat měla. A když ne, musí to kritizovat.

Sama obec ovšem – a to je důležitá věc, kterou si ještě dneska probereme a musíme uvědomit – sama obec je ovšem z filosofického hlediska proti kladení takovéto otázky v nevýhodě. Ta otázka je kladena filosoficky a ta obec neumí filosoficky na to odpovědět. Přední a uznávaní politikové před Sokratovými otázkami neobstojí. To neznamená, že jsou to tak docela političtí diletanti. To mohou být dobří politikové, to ještě není řečeno. Něco jim chybí ale. Jsou v nevýhodě, protože neobstojí před tím Sokratem. A Sokrates vždycky, když říká: „No samozřejmě, jak bych mohl obstát, když ty mi dáváš otázky, před tebou samozřejmě nemohu obhájit se,“ tak Sokrates to *a limine* vždycky odmítá a říká: „Ne přede mnou, ale před pravdou to nemůžeš obhájit.“

Delfy dokonce vydávají dobrozdání, jak jsme si připomínali na to Chairefontovo vyžádání, že nikdo není moudřejší než Sokrates. Kdo by tedy, musíme uzavřít, kvůli spravedlnosti, o kterou jde filosofii na prvním místě, kdo by tedy mohl být povolanejší k tomu, aby v zastoupení obce položil otázku, v čem spočívá ospravedlnění filosofie z hlediska obce? Tedy jaké je politické ospravedlnění filosofie? To je otázka, kterou musí ve jménu obce – ať už obec o tom ví nebo ne – ve jménu obce filosof postavit sám sobě.

Jaký je politický důvod platný pro obec, jinak řečeno, jaký může mít nebo jaký má mít obec zájem na svých filosofech? Ať už si tuto otázku klade obec nebo ne, filosof je povinen v zastoupení obce sám sobě tuto otázku postavit. Filosof se tedy musí tázat nejen po filosofickém ospravedlnění obce, ale také po politickém ospravedlnění filosofie. A nikdo není povolanejší v té obci, aby se takto ptal, než právě filosof. A filosof je povinen se tak ptát, protože nikdo ho nemůže zastoupit.

Když na sebe filosof tuto úlohu vezme a stane se přinejmenším metodicky – ale později uvidíme, že u takové redukce nemůže zůstat stát – advokátem samotné obce, tady sám proti sobě se filosof stává advokátem obce. Proti sobě a před sebou. Dělá to především proto, že je, že uznává, že je nutno ustavit spravedlivý vztah mezi obcí a filosofií, spravedlivé soužití filosofů s obcí a obce s filosofií.

To znamená, že filosof nechce brát spravedlnost do vlastních rukou a diktovat obci, co má spravedlivého dělat, vyhlásit svou nadřazenost nad obcí, jako to udělal Platón, ale chce dát obci ve vztahu k filosofii to, co její jest, co je jejím právem, její oprávněností, co je oprávněností jejích nároků. Obec může mít různé nároky, některé oprávněné, některé neoprávněné. Filosof musí rozhodnout, které jsou oprávněné a neoprávněné, ale ty oprávněné musí respektovat. A ne proto, že mu vyhovují, nýbrž že jsou oprávněné. A on musí být advokátem obce, ne svým. On nesmí tu oprávněnost soudit podle toho, jenom jak by se jemu jako filosofovi dobře žilo v té obci a dobře pracovalo a jak by ta filosofie tam mohla vzkvétat, nýbrž on musí být advokátem obce v tom smyslu, že musí pamatovat na to, co ta filosofie té obci přinese.

Není to tak, že obec tady je prostě proto, aby pak nakonec tam nějak vykvetla ta růže filosofická z toho hnoje společnosti. Společnost není jenom hnůj, obec není hnůj, z kterého vyrůstá filosofie, nýbrž také filosofie je hnůj, z kterého vyrůstá pravá společnost.

Filosof se tak stává sám v sobě a pro sebe mluvčím a advokátem oprávněných nároků a práv obce vůči filosofii. To znamená: co může a smí a má obec očekávat od filosofie a filosofů jako jejich službu obci. To je otázka, na kterou si sám filosof musí odpovědět a nemůže za něho odpovědět ta obec, protože ta obec se může mýlit. Filosof sice také, jenomže filosof to musí kontrolovat, filosof sám sebe musí kontrolovat daleko víc, než ta obec je schopna kontrolovat sama sebe. Čili rozhodující je ten filosof. Filosof si musí klást otázku, co může a smí obec očekávat od filosofie a filosofů, a to jakožto službu obci, co ta obec může očekávat pro sebe.

Samozřejmě filosofie bude plnit ještě jiný úkol, než jenom sloužit obci třeba, ale také musí nějakým způsobem té obci ukázat, že jí k něčemu je. Jaké to mohou být důvody a motivy, které mohou a mají vést obec k toleranci a dokonce snad péči o filosofii a zejména k naslouchání tomu, co filosofové říkají a učí.

A právě v tomto momentu dochází k největší komplikaci. Filosof se ocitá v pokušení. V pokušení najít a formulovat takové argumenty, které jsou pro obec subjektivně přesvědčivé, to jest ukecat tu obec, že ta filosofie k něčemu je, které jsou subjektivně přesvědčivé a přijatelné a pro filosofii ohromně výhodné. Toto pokušení je pokušení, aby se filosofie stala *nefilosofií*.

Ve chvíli, kdy filosofie začne pomýšlet na to, jak přesvědčit ty druhé o tom, že tu filosofii mají podporovat, že ji mají brát nebo přinejmenším tolerovat, aniž by jim uvedla důvody, které ob stojí před ní samotnou, tak přestává být filosofii. Tímto by totiž narušila legitimnost svého vlastního filosofického přístupu a upadla by do *sofistiky*. Úkolem filosofů je formulovat takové důvody, proč filosofie má být v obci nejen tolerována, ale podporována, které nejenže obec přijme, to by byla otázka rétoriky, přesvědčit, ale takové důvody, které i z hlediska filosofie budou platné, legitimní a relevantní.

Je to komplikovaná záležitost, ale jedna věc je jasná, že filosofie může přesvědčovat obec a občany o tom, že mají být tolerantní a dokonce velmi, že mají sympatizovat s filosofii, jenom takovými argumenty, které sama pro sebe považuje za platné. To jest které nevymýšlí jenom kvůli přesvědčivosti, nýbrž které sama považuje za platné. Tím je její postavení ve společnosti velmi komplikováno, protože to, co filosofie sama považuje pro sebe za platné, to je někdy takového druhu, že obec filosoficky nevzdělaná to nedovede ocenit, natož přijmout. Ale to jsou věci, ke kterým přijdeme příště, takže dneska tímhle skončíme.